

Parnasszizmusból a modern tárgyiasság felé

Juhász Gyula *Tápai lagzi* és József Attila

[*Arany kalásztól...*] című versének összehasonlítása

Vannak az irodalom életében nehezen megfejtethető titkok, amelyek hiábavaló feszegetéséről egy idő után lemond a szaktudomány. Ezek egyike: hogy’ lehetséges, hogy Juhász Gyula a *Szépség koldusa* kötet nem igazán érett szerzőjében fölfedezte a későbbi nagy költőt: „József Attila Isten kegyelméből való költő... Nagy fiatalsága olyan ígéretekkel teljes, amelyeknek beváltása – és ez nemcsak és nem mindig a költőn múlik egészen – őt a jövő magyar poézis legjobbjai és legigazabbjai közé fogja emelni.” Olyannyira látnoki szavak, olyan hátborzongató pontossággal, valószínűtlenül korán megfogalmazott bevált jóslat, hogy olvasójában szinte kétségek támadnak hitelessége iránt. És viszont: hogyan lehetséges, hogy a pályakezdő József Attila a legnagyobb élő költőnek egy ideig Juhász Gyulát tartotta: „A élő magyar költők közül Attila is, én is Juhász Gyulát éreztük a legmélyebbnek, legteltesebben költőnek. Csodáltuk az Anna-dalok misztikus elragadtatását, a *Milyen volt* alig kimondható érzelmi mélységeit, szerettük hazafias verseinek a magyar értékeket sirató fájalmát” – emlékezik Galamb Ödön, majd később hozzáfűzi: „Juhászt Attilával többször felkerestük Szegeden. Ballagtunk a szűk, azóta újjáépített tiszaparti utcákon. Juhász előttünk, talán valamely festő barátjával. – Milyen különös érzés – jegyezte meg Attila, – hogy itt megy előttünk Magyarország legnagyobb költője.”

Az első reakció erre a kölcsönös pozitív elfogultságra az értetlenség, és mivel megoldás nem született

a rejtélyre, lényegében ez uralja mindmáig az irodalomszerető közvéleményt. Egyik legnívósabb megfogalmazóját, Németh Andort idézzük: „Hogy Juhász Gyulának tetszettek József Attila első költeményei, az – mint mondtuk – érthető. Jellegzetes kisművész volt ő, érzékeny fájvirág – a pompás szavak, a szép bánatok, az időben visszahozhatatlan, térben elérhetetlen szépségek és dicsőségek alázatos szerelme, jellegzetesen esztéta, l’art pour l’art költő. József Attila magatartása e kötetben még az, ami az övé. Attila is kedveli a pompát, a tüzes, az égő, a vérző szavakat, a gőgös kijelentéseket, a tragikus elborulásokat. Attila is sóvárog és vágyakozik. Juhász a saját lelkére, helyenként a saját hangjára ismerhetett verseiben... Ha így folytatja, ha ebben az irányban fejleszti, mélyíti el magát, igen finom költő lehet idővel, éppoly finom és rokonszenves, mint felfedezője – de, mint Juhász, partra vetett, el- és lemaradt poéta lesz. Ilyennek mutatkozott József Attila a *Szépség koldusában*. E versek értéke, ígérete semmiképpen sem indokolja a juhászi lelkendezést. Igaz, hogy Juhász elfogult, mert megvesztegetett. Amit e versekben kedvelhetett, feltehetőleg épp az volt, amit ma avasnak érzünk – a szép-lelkű szenvedés mósuszsága. Ha tudta, mit ír, akkor József Attila zsenijét e versek ellenére, személyiségének súlyából és kisugárzásából ismerte fel.”

Németh Andor jellemzése majdnem minden tekintetben helytálló, mégis, valami nagyon fontos összefüggés felismerése hiányzik belőle, s ez teszi igazság-

talánul lekezelővé. Németh azzal nem számol, hogy Juhász, átlagosan nívós műveinek sorából alkalmanként a költészet magas régióiba tornássza föl magát. Ilyen tornamutatványaiában a magyar költészet legmagasabb csúcsait hódítja meg. Nemcsak a *Milyen volt...* című költeményében vagy más Anna-verseiben. Valóban esztétizáló költő, amilyennek Németh leírja, de észre kell venni azt is, amikor ennek az esztétizmusnak a burkát szétfeszíti, és olyan terepre ér, amely túl van a l'art pour l'art jól feltérképezett és gondosan megművelt világán. Erre a fennsíkra mégsem lehet eljutni a poétikai tudás szépség-elvű gyakorlására való képesség hiányában. Mert nem a nyers, természetes valóság területe ez, hanem olyan birtok, amely egy új, esztétizmuson iskolázott, de rajta túllépő költőiség eszközeinek kipuhatólásával és gyakorlott forgatásával hódítható meg. A formával való öncélú játék lényegül át a legsúlyosabb szavú, hiteles költészetté.

Aligha lehet jobb példát találni erre az átlénygülésre, mint a *Tápai lagzi*:

Brummog a böggő, jaj, be furcsa hang,
Beléjekondul a repedt harang,
Kutyák vonítanak a holdra fel,
A túlsó parton varjúraj felel.

Brummog a böggő, asszony lett a lány,
Az élet itt nem móka s nem talány,
A bort megisszák, asszonyt megverik,
És izzadnak reggeltől estelig.

De télen, télen a világ megáll,
És végtelen nagy esték csöndje vár,
Az ember medve, alszik és morog.
Benn emberek és künn komondorok.

Brummog a böggő, elhervad a hold,
Fenekig issza a vőfély a bort,
Már szürkül lassan a ködös határ,
És a határban a Halál kaszál...

Annál érdemesebb ezt az 1923-as verset kiválasztanunk a jelenség vizsgálatára, mert már nem szolgálhatott mintául a pályakezdő József Attilának (erre akár egy korábbi lakodalmas vers, a *Falusi lakodalom* is alkalmasabb lenne), hanem a kölcsönös megértés és megbecsülés már kialakított közös nevezőjét, a mester és a tanítvány párhuzamos egy irányba tartását szemlélteti. „Az élet itt nem móka s nem talány” – írja a költő az alföldi kis települések lakóinak életéről. Az élet... az esztétizmus virtuózai számára játék (móka), és talány (misztérium). Ha az életnek azt az övezetét akarjuk költőileg megérteni, amely nem részeseül a jólét és könnyedség áldásaiban, tovább kell lépni a l'art pour l'art öncélú ornamentálisizmusán. E lé-

péssel a létezés olyan dimenziója tárul föl a költő előtt, amelyben nem marad hely és idő önfeladt, felelőtlen játékra, és nem megyünk sokra unaloműző rejtvényfejtéssel. De e dimenzióba mégis csak a költészet nyelvi erejével lehet behatolni: „A bort megisszák, asszonyt megverik” – írja a költő, és itt nem valóságos helyzet leírásával állunk szemben, hanem a lapidáris, rusztikus bölcsesség nyelvezetével. A „Péncz számolva, asszony verve jó” brutális életfilozófiájával és életrendjével szembesül és szembesít a vers beszélője. Ahogy a „Fenekig issza a vőfély a bort” is több pusztá tényközlésnél. A borivás szertartási szabályaira, és egyúttal a lagzi ünnepélyes lezárására utal. Aligha lehetne e társadalmi réteg életét szabályozó törvényt, a kemény robotot tömörebben megfogalmazni, mint ahogy az „És izzadnak reggeltől estelig” sorban Juhász teszi.

A *Tápai lagzi* kiteljesedett formában képviseli azt a tendenciát, amely Juhászt, az „érzékeny fájvirág – a pompás szavak, a szép bánatok, az időben visszahozhatatlan, térben elérhetetlen szépségek és dicsőségek alázatos szerelmesét, jellegzetesen esztéta, l'art pour l'art költőt” már évek óta egyre gyakrabban túllendítette parnasszizmusán, egyfajta poszt-esztétista tárgyiaság irányában. A továbblépés hozadéka egyrészt a fokozhatatlan tömörség, a nyelvvel való takarékos és célratörő bánásmód, amelynek révén, ha mégis megtörténik, az ismétlődés hallatlan súlyra tesz szert: „De télen, télen a világ megáll”, és a „Brummog a böggő” jelentőségteljes megismétlődése egy későbbi strófa kezdetén. Másrészt az erőteljes hatásokra törő expresszionista stílus felé történt elmozdulás: „elhervad a hold”.

József Attila ennek az újfajta költőiségnek a sarjadására érzett rá mestere verseiben, és legkorábban ezt a felismerését kamatoztatta egyik, az indokoltnál kevesebb figyelmet kapott versében, az [*Arany kalásztól...*] címűben:

Arany kalásztól duzzadt rónaságon
– Úgy véltem – visz keresztül az utam,
Madár trilláz gyümölcstől terhes ágon
S majd megpihenek egy kis faluban.

Hogy útra keltem pirkadott a hajnal,
Homály karolta félig át a tájt.
Az Ég szeméből hullt a könnyű halkkal
S fölöttem ősi varju-horda szállt.

Nincsen kalász a síró pusztaságon
S madár helyett a szárazlombu fákon
Sötét Gond rakja barna fészkeit.

A földje is oly bús, szivós, makacs,
Virágszál rajta sehol nem virít,
Csak itt-ott egy-egy vérszinű pipacs.

Juhász Gyula, dr. Espersit János, József Attila, Károlyi Lajos, Vertán Endre, Móra Ferenc és Réti Ödön a makói Hollósy Komélia Színház előtt.
Homonnai Nándor fényképfelvétele (1924. szeptember 18.)

A vers az 1922-es tanév végi bizonyítványhoz szükséges hittanjegy megszerzésével kapcsolatos utazás nyomán született. A bizonyítványt nem lehetett kiállítani hittan osztályzat nélkül, és ahogy előző évben, újra a battonyai román ortodox papot, Cornea Simont kereste föl a költő a jegy megszerzése érdekében. Ekkor is Kiss Károly internista társa szülei adtak neki szállást. Ha Kiss Károly jól emlékezett, József Attila 1922. június 17-én utazott Makóról vonattal Battonyára. Kiss Károly szülei a költővel küldtek csomagot Makón tartózkodó fiuknak. Az *[Arany kalásztól...]*, amely egy gyalog megtett út élményét idézi föl, nem születhetett a Makó – Battonya vonatút nyomán. Ehhez inkább a *Gözösről az Alföld* vagy *A téli Magyarország* című Ady-versek illettek volna, nem pedig *A magyar Ugaron* „középképe”. Feltehető viszont, hogy az utat Battonya és Makó között a költő másnap gyalog, két részletben tette meg. Ahogy Kisséktől elköszönve „útra kelt, pirkadott a hajnal”. Előző nyári tartózkodási helye, Mezőhegyes lehetett az a „kis falu”, ahol megállt, megpihent. Az sem zárható ki, hogy ott éjszakázott. Ekkor tisztázta és másolta be versesfüzetébe *Tá-*

vaszi ének című versét, és aznap vagy másnap gyalog tért vissza Makóra.

Az *[Arany kalásztól...]* című szonettet a költő az általa tervezett, illegálisan kiadni szándékozott nyomtatott verseskönyv *Prologus*ának szánta. Ezzel a címmel lett bemásolva a kéziratos füzetbe, melyből a kis kötet anyagát válogatta. A vers kivételesen erős fényt vet a költő gondolkodása és ízlése alakulására a *Szépség koldusa* kötet szerkesztése idején. Szembeállítja egymással a Petőfi-féle hagyomány tájszemléletét *A magyar Ugaron*-t író Adyéval. A kezdő sorpár: „Arany kalásztól duzzadt rónaságon / – Úgy véltem – vizz keresztül az utam” az 1920-1921-ig hozzá nagyon közel álló korai Petőfi *Hazámban* című versének emblematikus nyitó strófájára játszik rá: „Arany kalásztól ékes rónaság, / Melynek fölötté lenge délibáb / Enyelgve úz tündér játékokat, / Ismersz-e még? oh ismerd meg fiad!”

Amit azonban gyalogos útján látott, cáfolta az idilli tájszemléletet, és Ady tragikus vízióját igazolta a pusztuló magyar vidékről, a magyar Ugarról, amelyen „A gaz lehúz, altat, befed”, és „nincsen... virág”. József Attila, mintha Adyt folytatná: „Nincsen kalász

a síró pusztaságon”; „A földje is oly bús, szivós, macacs, / Virágszál rajta sehol nem virít”. A második strófa második sorpárja: „Az Ég szeméből hullt a könnyű halkkal / S fölöttem őszi varjú-horda szállt” a Petőfi-vers második strófájának második sorpárjával felel: „Fejem fölött míg őszi légen át / Vándor daruid V betűje szállt”. Aligha demonstrálhatta volna ennél ékes-szólóbban József Attila, hogy az idilli világfelfogást sugárzó, Petőfi örökségét konzervatív irányban folytató népnemzeti iskola irányával szemben Ady modern, kritikai tájzsemléletét választotta.

De talán még ennél is fontosabb az a szál, amely a makói diák versét a szegedi mesterével köti össze. Azt a sajátos juhászi poézist imitálja, amely se nem tárgyi-as, se nem szimbolista, hanem félúton van a kettő között. A versbeli táj átmenetet képez a leíró versek realista módszerével rekonstruált látvány és a szimbolista, metaforikus szintre emelt vízió között. A *Tápai lagzit* tárgyi-as helyszínrajz, tárgyi-as jelenetábrázolás jellemzi: egy falusi lakodalom áll elénk néhány mondatból. Az alapján festői látásmódú költő azonban itt a hangok kísérteties, babonás hangzásvilágával emelkedik az ábrázolt jelenet egyszerűsége fölé. A bőgő groteszk, nyugtalanító brummogására repedt harang kondulása felel. A koncertbe kutyavonítás szövődik bele, és távoli varjúkárógás visszhangzik. „Ez az éjjel rendje” – mondhatnánk Adyval.

József Attila pedig egy, az ébredező kora nyári vidéken tett gyaloglás élményével indítja a szegénység leltárából kibomló látomását. A hajnal ábrázolásában is párhuzamosságot tapasztalunk. Juhász: „elhervad a hold”, József Attila: „Pirkadott a hajnal, / Homály karolta félig át a tájt”. Mindkettőjük verse átnyúlik a metaforikus szintre, a szimbolikusba. Amikor Juhásznál azt olvassuk, hogy „Az ember medve, alszik és morog. / Benn emberek és künn komondorok”, egy pillanatra megállunk ember és állat e kettős azonosításánál. „Az ember medve” azonosítás majd József Attila *Medvetáncában* tér vissza. Az ember és kutya relációja pedig kétértelmű. Nemcsak a ház lakói és a házörzők egymásra utaltságát jelenti, hanem az emberi magatartás kettősségére is utalhat. Arra, hogy belül szelídek és sebezhetőek vagyunk, a külvilág felé azonban vadaknak és agresszívnek mutatkozunk.

József Attila tája pedig észrevétlenül, de épp ezért meglepetésszerűen nyári reggelből hirtelen nyirkos őszi tájjá változik: „Az Ég szeméből hullt a könnyű halkkal / S fölöttem őszi varjú-horda szállt.” A „halkan” alakváltozata, a „halkkal” a fiatal költő által tudatosan választott archaizáló nyelvi forma (v. ö. Fazekas Mihály: *Nyári esti dal*: „Halkkal ingó lanyha pára! / Szálldogáló harmatok!”). „A darvak V betűje” ellenpárjaként megjelenő „varju-horda” is rímelt a *Tápai lagzi* „varjúraj”-ával. Majd a spirituális szint a szavak nagybetűs írása révén is, mindkét versben átveszi a te-

repet. Juhásznál: „A határban a *Halál* kaszál...”, József Attilánál: „Sötét *Gond* rakja barna fészkeit”. A halál a kaszával és a fészket rakó gond már nem a jelenet-ábrázolás vagy a tájleírás tartozékai.

Ady *A magyar Ugaronjának* következetesen végig-vitt szimbolista nyelvezetével szemben Juhász és József Attila tárgyiasságot és szimbolizmust ötvöző, átmeneti struktúrát hozott létre. A József Attila-vers utolsó sora: „Csak itt-ott egy-egy vérszinű pipacs.” is Juhász *Magyar nyár 1918* című versének kezdő soraival rokon módon sugall – lázadásra utaló – többletjelentést: „Pipacsot éget a kövér határra / A lángoló magyar nyár tűzvarázsa.” A fiatal József Attila 1922 nyarán Juhász Gyula tárgyiasságának ezt a mutációját fedezte föl és választotta számos verse mintájául. Juhász pedig a maga épp egykorú törekvéseire ismert rá tanítványa verseiben. Az tehát, hogy a nagy költő ígéretét látta József Attilában, épp hogy nem elfogultság volt, hanem éleslátás. Ahogyan jól érthető Galamb Ödön és József Attila lelkesedése is Juhász iránt, amikor egy pillanatra a legnagyobb élő magyar költőt vélik megpillantani a szegedi poétában.

Úgy tűnik azonban, hogy mindketten inkább csak ráéreztek erre a közös tudásra, a parnasszizmus továbbfejlesztésében rejlő költői lehetőségekre. Ez a sejtés mégis éppen elegendő volt ahhoz, hogy felfedezzék egymásban azt a közösséget, azt a titkos tudást, amely mester és tanítvány között termékeny és szeretetteljes kapcsolatot alapozott meg. Más kérdés, hogy a szerencsés konstellációban felfakadó ihlet Juhász költészetében nem bontakozott széles medrű folyóvá. Ahhoz pedig, hogy József Attilának a pályakezdetes esztétizmusából kiszabaduló objektív lírai irányvétele tárgyi-as költészetévé bontakozzon ki, sok további költői, eszmei fejleménynek kellett a kezdeti állapothoz hozzáadódnia. Ez azonban nem változtat a tényen, hogy a Juhász Gyulától tanult parnasszista szonettek-től meredek, de folyamatos út vezetett a *Külvárosi éj*, a *Téli éjszaka* és az *Elégia* nagy költészetéhez. ■ ■ ■

Tverdota György: az ELTE professor emeritusa, József Attila-kutató. Legutóbbi kötete: *Hagyomány és lelemény. A magyar irodalmi modernség első hulláma* (Pesti Kalligram, 2018).